

İQLİM DƏYİŞİKLİKLƏRİ KONTEKSTİNDƏ RİSKLƏRİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ

Huseynov Y.İ.

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası, PhD
e-mail: huseynoff@live.com*

İqlim dəyişikliyi dünya ictimaiyyəti tərəfindən son illərdə ən çox müzakirə olunan mövzulardan birinə çevrilmişdir. Ancaq bu müzakirələr daha çox antropogen iqlim dəyişikliyi adlanan hadisələr üzərində cəmləşdiyindən, mövzunun uzunmüddətli proqramlar və təşəbbüslər çərçivəsində siyasi, iqtisadi və sosial tərəfləri diqqətdən kənar qalmışdır. Məhz bu çərçivədə, xüsusi ilə 2021-ci ilin bu mövzuda xüsusi yerə malik olması ilə, məqalənin məqsədi iqlim dəyişikliklərini kompleks şəkildə qiymətləndirmək və iqlim dəyişiklikləri beynəlxalq təşəbbüslərin ölkəmiz üçün müəyyənəşdirilməsi ilə bağlı strategiyaları təhlil edib müəyyən-ləşdirərək təkliflər verməkdən ibarətdir.

Açar sözlər: *iqlim dəyişikliyi, risklər, Azərbaycan*

Giriş

Mühüm iqlim dəyişikliklərinə səbəb olan təbii və antropogen amilləri, antropogen iqlim dəyişikliyinə spesifik təzahürləri barədə təsəvvürləri formalaşdırmaq üçün əvvəlcə "İqlim" (Climate) və "İqlim Dəyişikliyi" (Climate Change) terminlərini aydınlaşdırmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir. "İqlim" termini atmosferin uzun bir müddət ərzində ortalama vəziyyətini təsvir edir. Cenevrədə yerləşən Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatı (World Meteorological Organization) qeyd olunan ortalama optimal müddət üçün 30 illik bir dövrü əsas götürür və burada zaman ölçüsünə əlavə olaraq məkan ölçüsü də əlavə edilir. Qeyd olunan kontekstdə, "İqlim" termini məhz geniş bir ərazi anlayışı çərçivəsi ilə əlaqələndirilir.

İqlim dəyişikliyi təbiət, cəmiyyət, iqtisadiyyat və gündəlik həyatımız üçün müxtəlif nəticələrə səbəb olmaqla yaşadığımız dünyanı dəyişir. Bu təsirlərə iqlim nəticələri (dəyişiklikləri) və ya iqlim effektləri deyilir. İqlim dəyişiklikləri özünü həm orta illik temperaturun və ya dəniz səviyyəsinin yüksəlməsi, buzlaqların əriməsi kimi uzunmüddətli, həm də daha güclü qısamüddətli iqlim dalğalanmalarında və daha tez-tez baş verən ekstremal hava (şiddətli yağış, quraqlıq) hadisələrində özünü göstərir.

Bundan başqa, iqlim dəyişiklikləri həm təbii, həm də antropogen təsirlər nəticəsində baş verir. Təbii təsiredici amillərə günəş aktivliyinin dəyişməsi, yer orbitinin parametrlərinin dəyişməsi, vulkan püskürmələri və s. hadisələr aiddir. Günəş radiasiyasının intensivliyinin dəyişməsi, vulkanik aktivlik və meteorit zərbələr də iqlim dəyişikliklərinə səbəb olduğu artıq elmə məlumdur. Lakin son iqlim dəyişikliyi təsirləri əsasən antropogen təsirlərdə də görülür. Qeyd olunur ki, istixana qazlarının, xüsusilə metan, ozon, azot oksid, karbon dioksid (CO₂) və xloroflorokarbonatların emissiyasının təsiri çox böyükdür. Alimlər yekdilliklə hesab edirlər ki, məhz insanların fəaliyyəti nəticəsində neft, qaz və kömürün yandırılması orta temperaturun yüksəlməsinə səbəb olan istixana effektinə gətirib çıxardır. Sənaye inkişafı ilə insanların qlobal iqlimə təsiri getdikcə gücləndiyindən, bu gün təbii və antropogen istixana effektləri bir-birindən fərqləndirilir.

İnkişaf edən qlobal sənayeləşmə və fosil yanacaqlarının (kömür, neft, təbii qaz) həddindən artıq istifadəsi ilə istixana qazlarının və digər çirkləndiricilərin antropogen emissiyaları xeyli artmışdır. Bundan əlavə, dünya əhalisi son 300 ildə təxminən 0,5 milyardan 6,8 milyarda qədər artmışdır. Artan istehlak və mobiliyyə yönəlmiş iqtisadiyyat və həyat tərziləri ilə əlaqədar olaraq, mənbələrə və enerjiyə olan tələbat da artmışdır. İnsanların təbii mühiti üçün bunun nəticələri çox ciddidir. İqlim Dəyişikliyi üzrə Hökumətlərarası Panelin (Intergovernmental Panel on Climate Change) qiymətləndirməsinə görə, son qlobal istiləşmənin əsas səbəbi istixana qazlarının buraxılması səbəbindən təbii istixana effektinin intensivləşməsidir və qlobal temperaturda müşahidə olunan artımın çox hissəsi çox güman ki, antropogen istixana qaz konsentrasiyalarında müşahidə olunan artımla bağlıdır.

İqlim dəyişiklikləri ilk növbədə əhali sağlamlığında ciddi problemlər yaradır. Belə ki, istilik dalğaları, tozcuq mövsümünün bir neçə il əvvəllərə nisbətən daha erkən başlaması və daha uzun sürməsi insanların, xüsusilə də yaşlıların fiziki sağlamlığına ciddi təsir göstərir, günəş yanığı, dəri xərçəngi və allergiya kimi bir çox əlavə sağlamlıq risklərinə səbəb olur. Fiziki və mənəvi sağlamlıq arasında qarşılıqlı əlaqə olduğundan, bunların çoxu öz növbəsində psixoloji sağlamlığa da təsir göstərir. Yaşlı və sağlamlığı zəif olan insanlara və uşaqlara isə iqlim dəyişikliyi daha güclü təsir göstərir. Havada CO₂ miqdarının artması tozcuq istehsalını daha da artırır. Məhz bu baxımdan, iqlim dəyişikliklərinin əhalinin sağlamlığına mümkün təsirlərinin qiymətləndirilməsi təqribi səciyyə daşıyır. Bunun üçün insan həyatının dəyəri kimi dolayı iqtisadi meyarlar götürülür. Bu baxımdan, iqlimin dəyişməsinin əhalinin sağlamlığına mümkün təsirlərinə daha geniş şəkildə, kəmiyyət göstəricilərini də əhatə etməklə, elmi tədqiqinə ehtiyac var.

İqlim Dəyişikliklərinin Ölkəyə Təsirləri

Bir çox ölkədə olduğu kimi, Azərbaycanda da iqlim dəyişiklikləri ən önəmli aktual mövzulardan biridir. Son 100 ildə Azərbaycan Respublikasında orta illik temperatur 0,4-1,3°C-yə qədər artmışdır (Milli Hidrometeorologiya Xidməti, 2018). İqlim dəyişiklikləri təbii-iqlim xüsusiyyətlərinin rəngarəngliyinə görə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində müxtəlif nəticələr ilə özünü göstərir. Temperatur artımı regionlardan asılı olaraq qeyri-bərabər paylanır. Ərazinin xeyli hissəsində yüksək termik rejim, yağıntının az olması, bəzi yerlərdə isə yağıntı qıtlığı müşahidə edilir. İqlim dəyişiklikləri həmçinin Azərbaycanda təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrin (kiçik dağ çaylarında sel və daşqınların) təkrarlanma hallarının yüksəlməsi və kəskin hava dəyişikliklərinin artması tendensiyasında özünü xüsusi ilə büruzə verir ki, bu da mənfi sosial-iqtisadi nəticələrə gətirib çıxardır.

İqlimə qarşı həssas olan sahələrin təyin edilməsi iqtisadiyyatın iqlim risklərinə nə dərəcədə məruz qalmasının qiymətləndirilməsində ilk faydalı addım olardı (Alakbarov, 2019). İqlim dəyişiklikləri ölkədən ölkəyə fərqlənir, müxtəlif sahələrdə müxtəlif cür təzahür edir. Belə ki, məsələn, Böyük Britaniya, Hollandiya və Norveçdə iqlimə qarşı daha həssas olan 5 sektor qeyd edilir: fosil yanacaq, kommunal xidmətlər, enerji tutumlu sahələr, nəqliyyat və daşınmaz əmlak. Sektorların seçimi, digərləri ilə yanaşı, istixana qazı tullantılarının həcmində, sektorun enerji təchizatı zəncirində roluna və sektorun əhəmiyyətli dərəcədə karbon sızması riskinə məruz qalmasına əsaslanır.

Ölkəmizdə iqlim dəyişikliklərinə ən həssas sahələr energetika, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, turizm, su və məişət-kommunal təsərrüfatıdır. Məsələn, şiddətli istilər və quraqlıqlar kənd təsərrüfatı məhsullarının məhv olmasına səbəb olur. Nəqliyyat sahəsində isə iqlim dəyişiklikləri riski güclü yağış nəticəsində yollar və digər nəqliyyat infrastrukturalarının su altında qalması və ya zədələnməsi, daxili su yollarının zərər çəkməsi, yüksək temperatur səbəbi ilə yol örtüyünün vaxtında dağılması ilə nəticələnir. Energetika sahəsinə gəldikdə isə, Azərbaycanın Cənub Qaz Dəhlizi vasitəsilə keçən qaz və neft kəmərlərinin iqlim dəyişikliyinə əmələ gələn təbii fəlakət risklərinə məruz qalmasını nümunə kimi göstərmək olar (Hüseynov, 2019b). Baş verə biləcək hər hansı təbii fəlakət Azərbaycanın davamlı inkişafının əsas dayaqlarından biri olan regional və beynəlxalq enerji layihələrinə ciddi ölçüdə mənfi təsir göstərə və bu da ölkənin dayanıqlılığını sual altına ala bilər. Bundan başqa, enerji sektoruna daha bir nümunə kimi bir çox elektrik stansiyalarını göstərmək olar. Belə ki, bir çox elektrik stansiyaları ən yaxın çay və su hövzələrindən su soyuducu kimi istifadə edir və bununla da davamlı elektrik enerji istehsalını həyata keçirir. Əgər həmin su mənbələri normadan çox istidirsə, o zaman soyutma istiqamətində

çatışmazlıqlar yarana, elektrik enerjisinin istehsalında fasilələr əmələ gələ bilər. Bunun nəticəsində isə dayanıqlı inkişafın əsas güc mənbəyi olan enerjinin çatışmazlığı yarana bilər. İqlim dəyişikliyi nəticəsində çaylar və digər su hövzələrindəki suların azalması oraldakı flora və faunanın məhv olması riskini yaradır (Hüseynov, 2019a). Həmçinin iqlim dəyişiklikləri risklərinə məruz qalan və bu sahələrdə çalışan şirkətlərə subsidiyalar verən kredit təşkilatları da dəfoltla üzləşə bilər. Məhz ekstremal hava şəraitinin intensivliyi, fəlakət risklərinin sayının artması sığorta hadisələri ilə bağlı ödənişlərin artmasına səbəb verə, ölkələrdə maliyyə, sığorta və bank sektorunun inkişafına mənfi təsir göstərə bilər.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, iqlim dəyişikliyi həmçinin cəmiyyətlərin risklərə qarşı reaksiyasının dəyişməsinə də şərtləndirəcəkdir. Bu, ilk növbədə yeni texnoloji idarəçilik sistemində (xüsusi ilə COVID-19 pandemiyası sonrası hibrid və ya onlayn iş rejiminə) keçidlə bağlıdır ki, bu da ətraf mühitin yükünü azaldır. Ölkəmizin inkişaf proqramlarında aparıcı yer tutan enerjinin səmərəliliyinin artırılmasına və qənaətinə yönəlmiş preventiv xarakterli, yəni istixana qaz emissiyalarını azaldan proqram və tədbirlərə, nəqliyyat infrastrukturunun modernləşdirilməsinə, alternativ enerji mənbələrinin inkişaf etdirilməsinə ayrılmışdır. “Enerji resurslarından səmərəli istifadə və enerji effektivliyi haqqında” yeni qanun layihəsində (Qanun, 2021), “Azərbaycanın Enerji Effektivliyinə dair ilk Milli Fəaliyyət Planı”nda (Fəaliyyət Planı, 2021) bu məsələlər öz əksini xüsusilə tapmışdır. Qeyd olunan sənədlərə əsasən, həmin strateji məqsədlər arasında ekoloji tarazlığın qorunması, mövcud resurslardan, o cümlədən su resurslarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi və yaşıl iqtisadiyyatın təşviq edilməsi xüsusi ilə yer almışdır. BMT-nin müvafiq sahədə elmi bazasının təşviqindən məsul olan platforma rolunu oynayan İqlim Dəyişmələri üzrə Hökumətlərarası Panel (IPCC) qlobal istiləşmənin 1,5°C səviyyəsindən artıq olacağı təqdirdə, bu prosesin qlobal fəlakətə yol açacağını proqnozlaşdırmışdır. IPCC-nin təxmininə görə, Paris İqlim Sazişi üzrə götürülmüş hədəflərin reallaşacağı təqdirdə, qlobal istiləşmə əsrin sonunda 2,7°C-yə çatacaqdır (IPCC, 2018). Qlobal istiləşməni 1,5°C səviyyəsində saxlamaq üçün IPCC 2030-cu ilədək dünyada istixana qazının tullantılarını yarımçıq azaltmağı və 2050-ci ilədək netto sıfır emissiyaya nail olmağı zəruri hesab edir (IPCC, 2018). Bu baxımdan Paris Sazişi ölkəmizə obyektiv olaraq daha sərfəli bir mövqe verir və bu da qlobal iqlim dəyişikliyi və aşağı karbonlu inkişafa qlobal keçidlə əlaqəli riskləri daha səmərəli şəkildə idarə etməyə və açılan yeni imkanlardan istifadə etməyə imkan verir. 2015-ci ildə qəbul olunan və bəşəriyyətin qlobal iqlim dəyişikliyinə qarşısının alınması ilə bağlı təsirli tədbirlərin əhəmiyyətini dərk etdiyini sübut edən Paris İqlim Sazişinin (UNFCCC) tələblərinə və Davamlı İnkişaf Məqsədlərinə (SDGs) uyğun olaraq, 2030-cu ilə qədər

istixana qazlarının emissiyalarının səviyyəsinin 35 faiz azaldılmasını hədəf kimi götürən ölkəmiz bu hədəfə nail olmağın yollarından biri kimi ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat növlərinin istifadəsini hədəf kimi ortaya qoymuşdur (UN SDG, 2015). Həmçinin, “Azərbaycan Respublikasında yol hərəkətinin təhlükəsizliyinə dair 2019-2023-cü illər üçün Dövlət Proqramı”nda da ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat vasitələrindən istifadənin stimullaşdırılması məsələləri öz əksini tapıb (Dövlət Proqramı, 2019).

İqlim dəyişiklikləri ilə bağlı risklərin aradan qaldırılmasında və BMT-nin Davamlı İnkişaf Məqsədlərinə çatmaqda şəhərlər və meqapolislər əsas rolunu oynamalıdır. Bu yanaşma çoxsaylı hesabatlarda və araşdırmalarda, o cümlədən İqlimlə bağlı Merlərin Qlobal Paktının və Urbanizasiyaya Keçid Koalisiyasının işində təsvir edilmişdir (Global Covenant of Mayors, 2021). Artıq inkişaf etmiş şəhərlərin bir çoxu aqressiv dekarbonlaşdırma siyasəti üzərində çalışır, qərarlar qəbul edir və bununla bağlı keçid dövrləri elan edirlər. Təbii ki, şəhərlərdə nəqliyyat vasitələri ilə havaya atılan CO₂-nin qarşısının alınması, azaldılması bir başa sistemli dəyişikliklərə gedilməsini şərtləndirir. Məhz, elektrikli avtomobillərin sayının artması, elektrik enerjisinə olan tələbatı, qarşılaşmaq üçün bərpa olunan mənbələrdən elektrik enerjisinin istehsalını da artıracaq. İqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə geniş yayılmış strategiyalardan biri də küçələrdə və ya parklarda ağac və yaşıllıq zolaqlarının salınmasıdır. Yaşıllığın salınması və ağaclara qulluq edilməsi ilkin yatırım və cari baxım xərclərini tələb edir, lakin havanın keyfiyyətinin yaxşılaşması, istilik adası effektinin azalması, COVID-19-la bağlı işsizliyin artdığı bir şəraitdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən bazarda əlavə iş yerlərinin yaradılması və s. baxımından faydalar verə bilər. Ölkələrin COVID-19-la bağlı böhrandan sonra öz iqtisadiyyatlarını bərpa etməyə başlaması və bu kimi digər fəaliyyətlər bir araya gətirildikdə, daha da dayanıqlı və davamlı idarəetmə yarana və XXI iqtisadiyyatını, yəni təmiz, “yaşıl”, sağlam, təhlükəsiz və daha davamlı bir iqtisadiyyatı formalaşdırma bilər ki, bu da BMT-nin davamlı inkişaf proqramının 17-ci məqsədinə – iqlim dəyişiklikləri ilə mübarizə məqsədlərinə tam uyğundur (UN SDGs, 2015).

BMT-nin İqlim Dəyişmələri haqqında Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 2021-ci ildə keçirilən 26-cı sessiyasının qərarları və təhlili

2021-ci ildə Böyük Britaniyanın Qlazqo şəhərində BMT-nin növbəti İqlim Dəyişmələri Konfransı (BMT-nin İqlim Dəyişmələri haqqında Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 26-cı sessiyası (COP26)) keçirilmişdir (COP26, 2021). Bu tədbir 2021-ci ildə qlobal müstəvidə keçirilmiş ən vacib və dünya ictimaiyyətinin diqqət mərkəzində olan tədbirlərdən biri olmuşdur.

Bu vəzifəni dəstəkləmək üçün həmçinin, iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizə sahəsində qlobal səylərə liderlik edən inkişaf etmiş ölkələr qrupu, ələlxüsus Avropa İttifaqı, ABŞ və Böyük Britaniya tərəfindən İQT-nin azaldılmasına yönəlmiş və müxtəlif sahələri əhatə edən bir sıra təşəbbüslər irəli sürülmüş, dünya ölkələrinin bu təşəbbüslərə qoşulması ilə bağlı mühüm işlər aparılmışdır.

Bununla belə, konfrans bir tərəfdən son illər iqlim və enerji transformasiyası ilə bağlı vacib qərarlar qəbul etmiş və dünya ölkələrini yeni öhdəliklərə sövq etməklə bağlı səylərini birləşdirmiş inkişaf etmiş ölkələr qrupu ilə digər tərəfdən İQT-də böyük paya sahib olan, iddialı iqlim hədəflərinin və enerji transformasiyası tempinin aşağı olduğu Çin, Hindistan, Rusiya kimi nəhəng iqtisadiyyatı olan ölkələr və məhdud resurslara malik olan inkişaf etməkdə olan bir çox ölkələr arasında gərgin danışıqlar fonunda keçmişdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələr xüsusilə iqlim dəyişmələri sahəsində adaptasiya və mitiqasiya tədbirlərini səmərəli həyata keçirmək məqsədilə, iri miqyaslı maliyyə, texniki və texnoloji resursların səfərbər edilməsinin vacibliyini qabartmışlar ki, bu zəruri ehtiyac inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən etiraf olunmuşdur.

Azərbaycan kimi neft-qaz istehsalçısı olan və iqtisadiyyatında karbohidrogen resurslarının əsas paya sahib olduğu bir çox ölkələr (Körfəz ölkələri, Rusiya, Qazaxıstan və s.) COP26 prosesində mineral ehtiyatlardan istifadənin sürətlə aradan qaldırılması təşəbbüslərinə münasibətdə ehtiyatla davranmışdılar. Bu mövqə sürətli transformasiyanın yoxsul əhalinin enerjiyə çıxışına əngəl törədə biləcəyi ilə izah edilmişdir. Bununla belə, Körfəz ölkələrinin milli enerji şirkətlərinin son illər emissiyaların azaldılmasına xidmət edən texnologiyaları təşviq etməsi təmayülü də müşahidə olunmuşdur. Rusiya isə, 2030-cu ilədək İQT-ni 70% azaltmaq və 2060-cı ilədək netto sıfır emissiyaya nail olmaq hədəfləri götürmüşdür. 2060-cı ilədək eyni hədəfi Səudiyyə Ərəbistanı da götürmüşdür.

Konfransın yekun sənədi olaraq, Qlazqo İqlim Paktı (Glasgow Climate Pact) qəbul olunmuşdur. Sözügedən pakt İQT-də ən yüksək – 40 faizlik paya sahib olan kömürdən istifadənin bir mineral resurs kimi qlobal miqyasda azaldılmasını və ona subsidiyaların məhdudlaşdırılmasını nəzərdə tutan ilk sənəd kimi təqdim olunmuşdur. Pakt inkişaf etməkdə olan ölkələrə iqlim dəyişmələrinin təsirlərini azaltmaq üçün iqlim maliyyələşməsinin artırılacağına dair vədi də ehtiva etmişdir. Belə ki, sənəddə inkişaf etməkdə olan ölkələrə əvvəlcədən planlaşdırılmış 100 milyard ABŞ dolları həcmində maliyyə yardımının 2025-ci ilədək ayrılmasının təmin olunması, bu maliyyə hədəfinin daha da artırılması və şəffaf olması ilə bağlı inkişaf etmiş ölkələrə çağırış edilmişdir. Bu xüsusda, dünyanın təqribən 500 iri şirkəti də iqlim maliyyələşməsinə fəal dəstək verməklə bağlı vəd vermişdirlər. İnkişaf etmiş dövlətlər bu istiqamətdə maliyyələşməni ikiqat artırmağı tövsiyə etmişdirlər.

Sənədin razılaşdırılması üzrə çətin danışıqlar prosesində inkişaf etmiş ölkələr paktın kömürdən istifadənin dayandırılmasını (phase out) ehtiva etməsinə səy göstərmiş, lakin xüsusilə Çin və Hindistanın təkidi ilə sənədin dili yumşaldılaraq azaldılma məhdudlaşdırma (phase down) ilə əvəz edilmişdir. Pakta ümumilikdə Paris İqlim Sazişinin iştirakçısı olan 197 Tərəf qoşulmuşdur (UNFCCC, 2015).

Ümumilikdə, konfransın nəticələrini təhlil etdikdə, yekunlara dair birmənalı mövqə olmamışdır. İnkişaf etmiş ölkələr qrupu tədbirin yekunlarını müvəffəqiyyət kimi səciyyələndirmiş, inkişaf etməkdə olan ölkələrin bir çoxu və beynəlxalq vətəndaş cəmiyyəti institutları isə tədbiri qarşıya qoyulan vəzifəyə nail olmadığına görə tənqid etmişdirlər. Tədbirdə iştirak etmiş bir sıra beynəlxalq vətəndaş cəmiyyəti institutlarının təmsilçiləri COP26-da yalnız kömürün diqqət mərkəzində olmasına və neft və qaz kimi digər mineral resurslarla bağlı qərarların qəbul olunmamasına dair narazılıqlarını ifadə etmişlər. Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatı və ələlxüsus elektroenergetika sektoru mineral resurs olaraq kömürə əsaslanmadığından pakta qoşulmaq ölkəmizin maraqlarına zidd hesab olunmamışdır.

Konfransın diqqət çəkən nəticələrindən biri də İQT sahəsində iki aparıcı dövlət olan ABŞ və Çin arasında yaxın on il müddətində iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizədə səylərin birləşdirilməsi barədə razılaşma hesab olunmuşdur.

Ölkəmizin qlobal iqlim dəyişmələrinə təsirin azaldılması təşəbbüslərinə töhfə olaraq, 2050-ci ilədək İQT-nin səviyyəsini 40%-dək azaltmaqla bağlı şərtlə hədəf götürdüyü ilk dəfə olaraq COP26-da bəyan edilmiş, 2030-cu ilədək Azərbaycanın ümumi enerji istehsalında bərpa olunan enerji payının hazırkı 17%-dən 30 %-ə çatdırmaq hədəfi bir daha təsdiq edilmişdir. Həmçinin işğaldan azad edilmiş ərazilərin – Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının “netto sıfır emissiya” zonası elan edilməsi təşəbbüsü də açıqlanmışdır.

İqlim Dəyişikliyi sahəsində Azərbaycanın qoşulduğu yeni beynəlxalq təşəbbüslər

Azərbaycan COP26 müddətində əsasən inkişaf etmiş ölkələr qrupu tərəfindən irəli sürülərək təşviq edilən, İQT-nin azaldılmasına yönəlmiş və müxtəlif sahələri əhatə edən aşağıdakı təşəbbüslərə qoşulmuşdur:

1) Meşələr və torpaqlardan istifadə üzrə Qlazqo Liderlər Bəyannaməsi

Liderlər Bəyannaməsi meşələr və torpaqlardan istifadə üzrə həyata keçirilən tədbirlərin qlobal temperatur artımını 1,5°C səviyyəsində məhdudlaşdırmaq məqsədinə töhfəsini nümayiş etdirərək meşələrin bərpasının sürətləndirilməsi, bu istiqamətdə investisiyaların artırılması, məsuliyyətli istehlak və istehsal ilə bağlı birgə tədbirlər və kiçik sahibkarlara dəstək kimi addımları nəzərdə tutur.

2) *Əlamətdar Hədəflər Gündəliyi üzrə bəyanat (Breakthrough Agenda statement)*

“Qlazqo əlamətdar hədəfləri” də adlanan bu sənəd 2030-cu ilədək aşağıdakı hədəflərə nail olmağı nəzərdə tutur: 1. Elektroenergetika sahəsində təmiz enerjinin ən əlçatan və etibarlı enerji seçimi olması; 2. Avtomobil nəqliyyatında sıfır emissiyalı (zero emission) avtomobillərin əlçatan və dayanıqlı nəqliyyat vasitələri kimi qəbul olunması; 3. sıfıra yaxın emissiyalı (near-zero emission) polad istehsalının üstünlük verilən başlıca seçim olması; 4. Əlçatan bərpa olunan enerjinin və aşağı karbonlu hidrogenin qlobal miqyasda əldə edilə bilən olması.

3) *Kömürdən təmiz energetikaya keçid üzrə Qlobal Bəyanat (COP26-nin Enerji Günü Siyasi Bəyanatı)*

Bəyanat bütün ölkələri kömürdən istifadəni dayandırmaq və kömürə əsaslanan elektrik enerjisi istehsalını tərk etməklə bağlı addımlar atmağa çağırır.

4) *Yaşıl elektroenergetika şəbəkəsi təşəbbüsü (Green Grids Initiative)*

Təşəbbüsün hökumətlər, beynəlxalq təşkilatlar və maliyyə institutları, qanunvericilər, energetika sistemi operatorları və aparıcı akademik dairələri birləşdirən qlobal koalisiya kimi təsis edilməsi planlaşdırılır. Bu koalisiya dünyanın təmiz enerjiyə keçid naminə yeni elektrik enerjisi infrastrukturunun və müxtəlif elektrik enerjisi sistemlərinin yaradılmasının sürətləndirilməsi, “yaşıl” şəbəkələr arasında tədqiqat və inkişaf sahəsində əməkdaşlığın gücləndirilməsi məqsədini daşıyacaqdır. Nəticə etibarilə, qlobal, regional və lokal bərpa olunan enerji interkonnektorlarının təşviqi nəzərdə tutulur. Bu minvalla, enerji transformasiyasına, iqlim dəyişmələrinin azaldılmasına və Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin icrasına töhfə verilməsi planlaşdırılır.

5) *Sıfır emissiyalı nəqliyyat vasitələri üzrə Birgə Bəyannamə*

Təşəbbüs 2040-cı ilədək qlobal miqyasda bütün yeni avtomobillərin sıfır emissiyaya keçməsinə ehtiva edir. Bəyannamə dövlətlərlə yanaşı, digər maraqlı tərəflərin (regionlar, avtomobil istehsalçıları, şəbəkələr və s.) qoşulması üçün açıqdır.

6) *Adaptasiya Fəaliyyəti Koalisiyası və İqlim Adaptasiyası və Dayanıqlılığı üzrə Fəaliyyət üzrə Çağırış*

Koalisiya qlobal iqlim uyğunlaşması (adaptasiya) fəaliyyətini sürətləndirmək məqsədilə yaradılmışdır və beynəlxalq əməkdaşlıq vasitəsilə adaptasiya və dayanıqlılıq tədbirlərini gücləndirmək məqsədini daşıyır. Belə ki, çağırış məqsəd və iddiaların ortaya qoyulmasını təklif edir. Koalisiya isə hədəf sektorlarda, xüsusən 2021-ci ildə səhiyyə, infrastruktur və su sahələrində əməli tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

7) *Ədalətli Keçid Bəyannaməsi*

“Beynəlxalq miqyasda ədalətli keçid üçün şərtlərin dəstəklənməsi” adlı bəyannamə (Ədalətli Keçid Bəyannaməsi) hamı üçün layiqli əmək, sosial

inklüzivlik və yoxsulluğun aradan qaldırılması üçün ekoloji cəhətdən dayanıqlı iqtisadiyyat və cəmiyyətə nail olma prosesi kimi səciyyələnən ədalətli keçid mövzusunda həsr olunmuşdur. Belə ki, bəyannamə beynəlxalq miqyasda “yaşıl” məşğulluğa, dayanıqlı və təmiz artıma ədalətli keçidi təmin edə biləcək altı prinsipi əks etdirir.

8) *Qlobal Okean Alyansı*

2030-cu ilədək Mühafizə olunan dəniz və okean əraziləri (Marine Protected Areas (MPAs) çərçivəsində dünya okeanının ən az 30%-nin qorunması məqsədini daşıyır və okeanla bağlantısı olan dəniz hövzələsinə də aidiyyəti vardır. Bu məqsəd “30-dək 30 hədəfi” (30by30 target) adlanır.

Nəticə

Azərbaycan Respublikasının 2050-ci ilədək istilik effekti yaradan qaz tullantılarının səviyyəsini 40%-dək azaltmaqla bağlı yeni, daha iddialı (şərtlili) hədəf götürməsi və 2030-cu ilədək müəyyən olunmuş 35% azalma hədəfinə nail olunması ölkə iqtisadiyyatının növbəti otuz il üçün inkişaf perspektivlərinin akademik dairələrin də fəal iştirakı ilə xüsusən iqtisadi inkişaf və ekologiya arasında tarazlıq baxımından dərin təhlilinə ehtiyac yaradır. Ölkəmiz tərəfindən bu sahədə qərarları və təşəbbüsləri davam etdirməsi həm qlobal miqyasda, həm də ölkəmiz üçün əlverişli uzunmüddətli perspektivdə dairəvi iqtisadiyyata keçid prosesinin sürətləndirilməsi, enerji transformasiyası və “yaşıl” artımın təşviqi baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Qarşıya qoyulan bu qərar və təşəbbüslərin səmərəli icrası məqsədilə ölkəmizdə müvafiq dövlət strategiyalarına və siyasət sənədlərinə yenidən baxılması, tənzimləyici çərçivənin tədricən dəyişdirilməsi kimi tədbirlər həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Bu təhlillər həmçinin onu da göstərir ki, iqlim dəyişikliyi ilə bağlı dekarbonlaşdırma qoyulan investisiyalar bütövlükdə cəmiyyət üçün mühüm və faydalıdır. İqlim dəyişikliyi ilə mübarizə tədbirlərinin iqtisadi və siyasi təhlükəsizliyə necə təsir göstərdiyini vətəndaşlar da dərk etməlidirlər. Yekun olaraq, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə üzrə tədbirlərin davamlı olaraq cəmiyyət tərəfindən qəbul edilməsini təmin etmək üçün vətəndaşların bu tədbirlərdə iştirak etməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat:

1. Alakbarov Urkhan. (2019), Innovative Technologies of Public Administration Driving World Leadership of the Republic of Azerbaijan in Sustainable Inclusive Development // Public Administration: Theory and Practice. Scientific and Theoretical journal. - Baku, 2019. -№1(65). - p.99-108.

2. Dövlət Proqramı. (2019). “Azərbaycan Respublikasında yol hərəkətinin təhlükəsizliyinə dair 2019–2023-cü illər üçün Dövlət Proqramı”. <http://www.e-qanun.az/framework/41118>
3. 26th Session of the Conference of Parties (COP26). (2021). United Nations Framework Convention on Climate Change. <https://unfccc.int/event/cop-26>
4. Fəaliyyət Planı. (2021). “2021-2025-ci illər üçün enerji effektivliyi üzrə milli fəaliyyət planı.”
5. https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/EU4Energy/Microsoft_PowerPoint_-_AZ_-_NEEAP_2nd_IMWG_-_Measures-AZ.pdf
6. Global Covenant of Mayors. (2021). Retrieved from <https://www.globalcovenantofmayors.org/>
7. Hüseynov Yusif. (2019a). A Review of the Outcome of the Global Platform for Disaster Risk Reduction in 2019: An Azerbaijani Perspective. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 9(5), 11–15
8. Hüseynov, Y. (2019b). Resilience of the Republic of Azerbaijan and implementation of the "State Program On The Social And Economic Development Of Regions - 2019-2023". *Ekonomia I Środowisko - Economics and Environment*, 71(4), 13
9. IPCC, 2018: Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty [Masson-Delmotte, V., P.Zhai, H.-O. Pörtner, D.Roberts, J.Skea, P.R.Shukla, A.Pirani, W.Moufouma-Okia, C.Péan, R.Pidcock, S.Connors, J.B.R.Matthews, Y.Chen, X.Zhou, M.I.Gomis, E.Lonnoy, T.Maycock, M.Tignor, and T.Waterfield (eds.)].
10. Qanun. (2021). “Enerji resurslarından səmərəli istifadə və enerji effektivliyi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”. URL <http://www.e-qanun.az/framework/48129>
11. Milli Hidrometeorologiya Xidməti, (2018). Azərbaycan Respublikasının BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına İkinci İkiillik Yenilənmiş Hesabatı.
12. UN General Assembly, Transforming our world : the 2030 Agenda for Sustainable Development, 21 October 2015, A/RES/70/1.
13. United Nations Framework Convention on Climate Change (New York, 9 May 1992, in force 21 March 1994) 1771 UNTS 107, Article 7(2)(g) [UNFCCC]; Paris Agreement (Paris, 12 December 2015, in force 4 November 2016), UN Doc FCCC/CP/2015/L.9/Rev/1 (12 December 2015)

ABSTRACT

RISK IDENTIFICATION IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE

Hüseynov Y.I.

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, PhD

Climate change has become one of the most discussed topics in the world community in recent years. However, as these discussions focused more on the so-called anthropogenic climate change, the issue's political, economic, and social aspects were overlooked as part of long-term programs and initiatives.

In this context, especially with regard to the special place in 2021 on this topic, the purpose of this article is to comprehensively assess and analyze climate change and make proposals for the identification of strategies for defining international initiatives for climate change in our country.

Keywords: *climate change, risks, Azerbaijan*

РЕЗЮМЕ

ВЫЯВЛЕНИЕ РИСКОВ В КОНТЕКСТЕ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА

Гусейнов Ю.И.

*Академия Государственного Управления при
Президенте Азербайджанской Республики, PhD*

Изменение климата стало одной из самых обсуждаемых тем в мировом сообществе в последние годы. Однако, поскольку эти дискуссии были больше сосредоточены на так называемом антропогенном изменении климата, политические, экономические и социальные аспекты проблемы не учитывались в рамках долгосрочных программ и инициатив.

В этом контексте, особенно с учетом особого места 2021 года в этой теме, целью статьи является всесторонняя оценка изменения климата, анализ и внесение предложений по выявлению стратегий определения международных инициатив по изменению климата в нашей стране.

Ключевые слова: *изменение климата, риски, Азербайджан*